

MILKA JAUK-PINHAK

ENGLSKI ELEMENAT U HINDSKOM JEZIKU

UVOD

Rasprava o engleskim jezičnim elementima u hindskom mogla bi istraživača odvesti u vrlo široka i kompleksna područja općeindijske jezične problematike u njenu povijesnom i suvremenom aspektu.

1835. britanska je uprava u Indiji engleski proglasila službenim jezikom na svom teritoriju potkontinenta. Uvođenje engleskog sustava školovanja i engleskog jezika značilo je za indijske intelektualce mogućnost da direktno upoznaju zapadne kulturne i znanstvene tekovine i uključe ih u svoj duhovni vidokrug. U ovom za suvremenu Indiju nadasve značajnom razdoblju engleski je odigrao i ulogu jedinstvenog jezičnog medija u borbi za nezavisnost. Ove su okolnosti dovele do toga da je indijski stav prema engleskom jeziku oscilirao između razumnog prihvaćanja i emocijama naglašenog odbacivanja, pa su duge i opširne rasprave o tome konstanta u novijoj indijskoj povijesti i kulturnopolitičkoj problematici. Te se rasprave vode većim dijelom oko pitanja može li se engleski zadržati kao jezik administracije, školstva i službenih komunikacija na sveindijskom planu i ulaze tako u vrlo osjetljiva područja oko pitanja službenog jezika Republike Indije. Ovim se pitanjem, naravno, ovdje nećemo baviti, koliko god ono bilo centralno i bitno za život indijskog potkontinenta, zato što je ono više političko nego lingvističko.

Izvan svih stavova pro et contra engleskog jezika u Indiji, taj je jezik nezaobilazna realnost u njenoj suvremenoj jezičnoj situaciji. Posebni vid engleskoga jezičnog utjecaja čine engleske posuđenice u novoindijskim jezicima. Kroz dugo razdoblje njegove prisutnosti u Indiji iz engleskoga su se crpli leksički elementi za sve one sadržaje, koji su prije kontakta s evropskom civilizacijom i kulturom indijskim narodima bili nepoznati. Na isti su način ulazile u novoindijske jezike i posuđenice iz drugih evropskih jezika, tako iz francuskog¹ i portugalskog², ali nikada u tolikoj mjeri kao iz engleskog, jer ti jezici nikad nisu bili mediji u administraciji i školstvu.

Cilj nam je u ovom članku opisati one elemente engleskog jezika, koji su ušli u hindski i čine danas dio njegova leksika ili morfologije.

¹ Na pr. *odikolon*, francuski *eau de Cologne*.

² Na pr. *pādrī* »svećenik«, portugalski *padre*; *kamrā* »soba«, *port. camara*.

HINDSKI LEKSIK

Hindski se leksik sastoji od riječi različitoga genetskog podrijetla. Temeljnu kategoriju čini dio leksika naslijeđen u genetskom razvoju iz *prakrta* ili *apabhramše*. Ovamo spadaju mnoge imenice, svi glagoli i najveći dio hindskih prijedloga, veznika i priloga. Taj je dio leksika hindski par excellence. U terminologiji indijskih gramatičara i leksikologa te se riječi nazivaju *tadbhava*³. Sve su ostalo posuđenice⁴. Posuđivanje je leksičkih, pa i morfoloških jezičnih elemenata u hindskom stalan izvor terminološkog i strukturalnog obogaćivanja. A za one potrebe izraza, za koje evropski jezici — dionici zajedničkoga antičkog jezičnokulturnog nasljeđa, crpu iz grčkog i latinskog leksičkog blaga, hindi koristi nekoliko različitih i raznorodnih izvora: sanskrt, perzijski, arapski, ruski i engleski (pa tako za mnoge riječi posredno upravo grčki ili latinski).

Iako je preuzimanje iz perzijskoga i arapskoga značajka urdskog jezika, kojemu perzijski, odnosno arapski kulturni krug zbog zajedničke islamske predaje služe kao leksička baza za terminološko obogaćivanje, i u standardni su hindski jezik ušle vrlo brojne riječi iz tih jezika. Perzijskoarapski se elementi susreću u hindskom u obliku gotovih posuđenica i morfoloških elemenata u tvorbi riječi.⁵ Arapski leksički elemenat ulazi u hindski posredno preko perzijskoga jezika.

Posuđenice iz sanskrta (*tatsama*⁶) vrlo su brojne i njihovo je uvođenje stalan proces u kojem se ispunjavaju sve zahtjevnije potrebe za novim leksičkim jedinicama, uglavnom za tzv. učenim riječima.

TEMELJNI TIPOVI LEKSIČKOG I MORFOLOŠKOG PREUZIMANJA IZ ENGLESKOG

Kako većina tzv. »učenih« (a zapravo znanstvenih) sadržaja potječe iz tehničkih, tehnoloških, prirodoznanstvenih, političkih i duhovnih područja koje je Indija upoznala preko Zapada ili od njega preuzela, terminologija se tih struka i područja crpi iz engleskoga, a u puritanskim se krugovima prevodi na sanskrt procesom jezičnog kalkiranja ili svojevrsnom perifrazom.⁷ Na pr. *antar-rāṣṭr-īya-tā* doslovno oponaša tvorbeni sastav »internacionalne« riječi *inter-nacion-al-izam*; *vi-kendr-īya-karaṇ* je *de-centr-al-izacija*⁸. Ponekad postoje cijele serije konkurentnih neologiza-

³ Sanskrtski *tadbhava* znači »koji ima podrijetlo u njemu (tj. sanskrtu)«. Termin potječe od praktskih leksikologa i gramatičara.

⁴ U terminologiji indijske leksikologije *deśi* ili *videśi* »pokrajinski, strani«.

⁵ Perzijske su riječi na pr. zamindār »posjednik, zemljoposjednik«, gulāb »ruža«; arapske su na pr. mālūm »poznat«, masjīd »džamija«.

⁶ Na sanskrtu znači »koji je jednak tomu (tj. sanskrtu)«. I taj je termin preuzet iz praktske filologije.

⁷ Usp. naročito A. S. Barhudarov, *K voprosu o sposobah peredači novoj terminologii v hindi*, Kratkie soobščeniija Instituta narodov Azii, 62, 1964, 14—35; *Hindi i urdu, Voprosy leksikologii i slovoobrazovanija*, Moskva 1960.

⁸ Ovdje su drugačije funkcije sastavnih segmenata: hindska je riječ na sanskrtskoj osnovi složenica s *karaṇ* u drugom dijelu, a *decentralizacija* je izvedenica.

ma na bazi sanskrtā: tako za pojam »lingvistika« postoje ove perifrazne »znanost o jeziku«: *bhāṣāvijñān*, *bhāṣāvidyā*, *bhāṣāśāstra*, *bhāṣātatva*, a za »lingvist« — *bhāṣāvijñāni*, *bhāṣāvaijñānik*, *bhāṣāśāstri*, *bhāṣātatvavid*, *bhāṣātatvavetta*, *bhāṣājña*, *bhāṣāvid*, *bhāṣāvetta*.

U sličnim primjerima valja biti precizan u tumačenju i naglasiti, da se ovdje ne preuzimaju gotove sanskrtke riječi, nego pojedini odijeljeni najproduktivniji elementi sanskrtkih tvorbenih procesa, koji su, istina, posuđeni s gotovim riječima, ali su iz njih po analogiji izlučeni, pa tvore u hindskom dio korpusa leksičko-gramatičkih morfema. Sanskrtka značenja pritom se mijenjaju, evoluiraju i moderniziraju. Na taj se način uspostavljanju značenjske korespondencije među formantima sanskrtkog i grčko-latinskog podrijetla. Kalkiranje takvoga tipa čini karakterističnu crtu suvremenoga književnog hindskog jezika. Slušamo li danas razgovor na hindskom, bez obzira na stupanj razumijevanja toga jezika, s lakoćom ćemo moći u bujici hindskog izraza identificirati engleske riječi i tako odrediti o čemu je riječ. Praktički u kontaktima s govornicima hindskog jezika uvijek je dopustivo, dapače normalno, upotrijebiti englesku riječ svagdje gdje ne znamo hindsku, naravno u razgovoru s osobom, kojoj je engleski drugi jezik. Samo je po sebi razumljivo da se u hindski različiti sociološki krugova unose različite količine engleskih elemenata, bilo kao leksičkih bilo kao tvorbenih jedinica. Zato je korpus engleskog elementa u hindskom u kvantitativnom pogledu izrazito neizbrojiva veličina, i to kako na razini standardnoga književnog jezika, tako i na razini brojnih specijalnih stručnih i znanstvenih terminologija. Tehnološka, znanstvena i tzv. međunarodna (političko-administrativna) terminologija preuzima se preko engleskog medija⁹. Redovito se ta terminologija kalkira iz sanskrtkoga jezičnog materijala prema engleskim uzorcima, pa je sasvim obična pojava, da za takva značenja postoje dublete — engleska i sanskrtka —, a nerijetko još i hibridna tvorba na bazi obih.

Mnogo je jednostavnije, a za rad opisnog tipa i bitnije, ustanoviti promjene koje nastupaju pri preuzimanju i hibridne tvorbene uzorke u kojima dolaze raznojezični elementi. Ovaj smo opis izvršili na temelju izbora iz leksičkog materijala standardnoga književnog jezika, koji sadrži i dosta natuknica iz stručnih i znanstvenih područja¹⁰.

FONETSKE PROMJENE PRI PREUZIMANJU

Osnovna je pravilnost da se engleske riječi preuzimaju u hindski u izgovornom obliku, pa je grafija engleskih riječi u pismu *devanāgarī* zapravo indijska fonetska transkripcija za pojedinu englesku riječ. To je sasvim razumljivo kada se zna da se dodiri izvornih govornika hindskog

⁹ Rasprave o tome koju terminologiju treba prihvatiti za ta područja u Indiji su dugotrajne i brojne. Indijci naime tradicionalno vode brigu o vlastitom jeziku. Usp. o tim problemima R. K. Yadav, *The Indian Language Problem*, Delhi 1966.

¹⁰ *Hindi-russkij slovar' (Hindi-rusi šabdakoš)*, 2 sv. sastavili A. S. Barhudarov, V. M. Beskrovnyj, G. A. Zograf, V. P. Liperovskij, pod redakcijom V. M. Beskrovno, Moskva 1972.

jezika s engleskim jezikom ostvaruju direktno i u živo u školovanju, javnim službama, političkom životu, trgovini, prometu i dr. Općenito se za indijski izgovor engleskih riječi može reći da u izvjesnoj mjeri odstupa od njegovanoga izvornog izgovora, pa se engleske riječi i preuzimaju u relativno nemarnom fonetskom ostvarenju. Te se promjene, odnosno fonetski pomaci događaju uglavnom vrlo pravilno, pa su redovito i pretkative.

1) Englesko [ə, ə:] prelazi u [ā]. U pismu se taj glas ponekad bilježi posebnim znakom \bar{a} , \bar{e} .

āperā m E. opera [ˈopərə]
 s̄tāp, E. stop [stɔp]
 đāktar, E. doctor [ˈdɔktə]
 hāspiṭal, E. hospital [hˈɔspɪtl]
 ređ krās, E. Red Cross [red krɔs]
 nāval, E. novel [ˈnɒvəl]
 kāngres, E. congress [ˈkɒŋgres]
 pleṭfārm, E. platform [ˈplætfɔ:m]
 kākpiṭ, E. cockpit [ˈkɒkpiṭ]

2) Englesko medijalno ili finalno [ə] i [ə:] daju u hindskom [ar].

barth-kaṅṭrol, E. birth-control [bɜ:θ kənˈtrɔul]
 liḍar, E. leader [ˈli:də]
 riṭarn-ṭikaṭ, E. return-ticket [riˈtə:n tikit]
 ḍinar, E. dinner [ˈdinə]
 kamyūtar, E. computer [kəmˈpjʊ:tə]
 cembar, apar cembar, cembar āf kāmars, E. chamber, upper ch., ch. of commerce [ˈtʃeɪmbə, ˈʌpə, ɔv ˈkɒməs]
 riḍar, E. reader [ˈri:də]
 risarc-skālar, E. research-scholar [riˈsə:tʃ ˈskɒlə]
 nambar, E. number [ˈnʌmbə]

3) Englesko [ei] daje [e].

peṅṭar, E. painter [ˈpeɪntə]
 s̄teṭ, E. state [steɪt]
 rel, E. rail [reɪl]
 relve, E. railway [ˈreɪlwei]
 kebal, kebal-kar, E. cable, cable-car [ˈkeɪbl, ˈkeɪblkɑ:]
 ḍisple, E. display [dɪˈspleɪ]
 gređ, greḍyuet, E. grade, graduate [greɪd, ˈgrædʒjuɪt]
 kes, E. case [keɪs]
 reṭ, E. rate [reɪt]
 nāmīnešan-pepar, E. nomination-paper [nɒmiˈneɪʃən ˈpeɪpə]

4) Englesko [au] čuva izgovor, a bilježi se u hindskom punim vokalima āu (आु), a ne mätrom¹¹ za au (अु), da ne bude zabune treba li izgovoriti [au] ili [o].

hāus, E. house [haus]
 aṇḍargrāuṇḍ, E. underground [ʼʌndəgraund]
 pāuḍar, E. powder [ʼpaudə]
 kampāuṇḍ, E. compound [ʼkəmpaund]
 kāunsil, E. counsel [ʼkaunsəl]
 tāun, tāun hāl, E. town, townhall [taun, ʼtaunhə:l]

5) Analogno se englesko [ai], koje se također čuva u izgovoru, bilježi kao āi (āy).

lāin, E. line [lain]
 vairas, E. virus [ʼvaiərəs]
 vāyolin, E. violin [ʼvaiəlin]
 ḍāirektar, E. director [daiʼrektə]
 ḍāylektiks, E. dialectics [daiəʼləktiks]
 empāyar, E. empire [ʼempaiaə]
 pāip-lāin, E. pipeline [ʼpaiplain]
 pāilaṭ, E. pilot [ʼpailət]
 ḍāināmāiṭ, E. dynamite [ʼdainəmaɪt]
 dizāin, E. design [diʼzain]
 ṭāim, E. time [taim]

6) Englesko [əu] pojednostavnjuje se u [o].

šo, E. show [ʃəu]
 voṭ, E. vote [vət]
 roḍ, E. road [rəd]
 ʃost, ʃostar, E. toast, toaster [təust, ʼtəustə]
 soḍa-vātar, E. soda-water [ʼsədə ʼwətə]
 kampoz, kampozing, E. compose, composing [kəmʼpəuz, kəmʼpəuziŋ]
 noṭ, E. note [nət]
 noṭis, E. notice [ʼnətis]

7) Englesko — vokal + ə — daje u hindskom vokal + yar (var).

biyar, E. beer [biə]
 eyar, E. air [ə]
 pāvar, E. power [ʼpaue]
 amplifāyar, E. amplifier [ʼæmplifaiə]
 āyan, E. ion [ʼaiən]
 ritāyarmeṇṭ, E. retirement [riʼtaiəment]

¹¹ U pismu devanagari znak za samoglasnik koji dolazi u slogu iza suglasnika.

8) Engleski okluzivi t, d koji podliježu afrikativnom izgovoru prelaze u hindskom u cerebrale t̪, d̪.

relve taim t̪eɪbʊl, E. railway time-table [ˈreɪlwei taimˈteɪbl̪]
d̪aɪnɪŋ kɑːr, E. dining-car [ˈd̪aɪnɪŋkɑː]
d̪eɪntəl kɹɪm, E. dental cream [ˈd̪eɪntəlkrɪ:m]
r̪əkeɪt, E. rocket [ˈr̪əkɪt]

9) Za englesko [ʃ] stoji ś.

diś, E. dish [diːʃ]
apɹeɪntɪsɪʃɪp, E. apprenticeship [əˈpɹeɪntɪsɪʃɪp]
speʃəl, speʃəlɪst, E. special, specialist [ˈspeʃəl, ˈspeʃəlɪst]
kr̪əʃpɹuːf, E. crushproof [ˈkr̪ʌʃpɹuːf]
ətəmeɪʃən, E. automation [ɔːtəˈmeɪʃən]
rɪzəˈveɪʃən, E. reservation [rɪzəˈveɪʃən]

10) Fakultativno se kod inicijalnih suglasničkih skupina s + *eksploziv* realizira protetički vokal koji se izgovara kao kratko i nenaglašeno i.¹²

iskim, E. scheme [ski:m]
iskul, E. school [sku:l]
ispañj, E. sponge [spʌndʒ]
ispirit, E. spirit [ˈspirit]

MORFOLOŠKE PROMJENE NA PREUZETIM RIJEČIMA

1) Imenice koje završavaju na [i] dobivaju u hindskom -ī i većinom postaju ženskoga roda.

sosāiti, E. society [səˈsai:ti]
narsarī, E. nursery [ˈnə:sri:
kālōnī, E. colony [kəlōni:
rifjūjī, E. refugee [ˈrefjū:dʒi:
d̪imokresī, E. democracy [diˈmɔkrəsi:
māinārīṭī, E. minority [maiˈnɔriti:
pārṭī, E. party [ˈpa:ti:
pālīsī, E. policy [ˈpɔlisi:
d̪ilivārī, d̪ilivārī-main, E. delivery, deliveryman [diˈlivəri:
diˈlivərimæn]
d̪igrī, E. degree [diˈgri:]

¹² Usp. R. S. Mc Gregor, *Outline of Hindi Grammar*, Oxford 1972, str. 9. Protetički se vokal u istim fonetskim uvjetima pojavljuje i u nekim romanskim jezicima, u francuskom kao e-, u talijanskom kao -i, napr. école, iscuola za lat. schola. Usp. P. Tekavčić, *Uvod u vulgarni latinitet*, Zagreb 1970, str. 112.

2) Inače imenice preuzete iz engleskog jezika (u kojem nema gramatičkog roda) dobivaju u hindskom rod analogijom prema rodu riječi sa srodnim značenjem ili prema obliku (kako smo vidjeli pod 1)¹³. Tako će imenica *bas*, E. *bus* biti ženskoga roda prema *gari* f. »kola, vlak, vozilo«, dok će *sigreṭ* preuzeti ženski rod od imenice *biṛi* f. »indijska cigareta«. Kod *taikṣi*, E. *taxi* vjerojatno je ženski rod preuzet analogijom prema *gari*, kao i završetak -i. Po istoj će analogiji i mnoge druge riječi za vozila i oko njih poslati u hindskom ženskog roda, na pr.:

rel, E. rail
 ʈren, E. train
 ekspres, E. express
 paisenjar, paisiñjar, pasiñjar, E. passenger

pa čak i *hvil*, E. *wheel* i *ʈanel*, E. *tunnel*. Kod *lāri*, E. *lorry*, *ʈraulī*, E. *trolley* i *ferī*, E. *ferry* odlučuje oblik.

3) Karakteristično je za hindsku morfologiju, da se ne preuzimaju glagoli. U tom je pogledu hindski vrlo konzervativan. Ipak se mogu zabilježiti rijetki primjeri tvorbe tzv. denominativnih glagola, u kojima uz glagol *honā* »biti« ili *karnā* »činiti« dolaze imenica, pridjev ili glagol preuzeti iz engleskoga. Denominativni složeni glagoli dopuštaju da se u glagol uključi riječ kako je preuzeta, tj. bez dodatne morfološke adaptacije. Osim takvih primjera je tvorba hibridnih oblika iz engleskoga i hindskoga jezičnog materijala na razini morfema ograničena na imenske oblike.¹⁴ Glagolsko se obogaćivanje u hindskom jeziku provodi isključivo na području glagolskoga slaganja.

Evo primjera denominativa od engleskih riječi:

apīl karnā »apelirati« E. appeal
 asembal karnā »sastavljati« E. assemble
 iṅṭroḍyūs karnā »predstaviti« E. introduce
 gāraṅṭi karnā »garantirati« E. guaranty
 ḍrāiv karnā »voziti auto« E. drive
 pās honā »položiti ispit« E. pass
 fel ho jānā »ne uspjeti, promašiti« E. fail
 smagal karnā »krijumčariti« E. smuggle

TVORBA HIBRIDNIH OBLIKA

Posuđivanje riječi iz drugih jezika vrši se u hindskom vrlo slobodno i gotovo bez ograničenja, tako da leksik hindskoga jezika vrvi elementima različitoga podrijetla. Zajedno s riječima hindski je preuzimao i tvorbene segmente — prefikse i sufikse — naročito iz sanskrta i perzijskoga i on

¹³ Usp. H. J. Vermeer — A. Sharma, *Hindi-Lesebuch*, Heidelberg 1966, str. 48.

¹⁴ Vidi niže pod Tvorba hibridnih oblika.

ih slobodno kombinira s osnovama iz svojega bogatog i raznorodnog korpusa riječi. Tako nastaju brojne hibridne izvedenice i složenice u okvirima postojećih uzoraka tvorbe riječi. Hibridnost se ovih tvorbi očituje u različitom etimološkom podrijetlu elemenata. Hibridi su dosta tipični za suvremeni hindski jezik, naročito za pisani, i njihov broj stalno raste. Vrlo se često događa da hibridna riječ ostvaruje iz etimološki raznorodnoga jezičnog materijala tvorbeno uzorke, koji su ostvareni i u nekom drugom jeziku, najčešće engleskom ili sanskrtnu. Tako se posuđenica iz engleskoga *moṭar-draīvar*, E. *motor-driver* upotrebljava ravnopravno s hibridom *moṭar-cālak* (sanskrtno *cālaka* »koji se kreće«); *tatsama sammelan bhavan* »zgrada za konferencije« jednako kao hibrid *sammelan hāl* (E. *hall*); *tadbhava bijli ghar* »električna centrala« i hibrid *bijli ṣṭeśan* (E. *station*); posuđenica iz engleskoga *yuropiyan* (E. *european*) i hibridi *yuropvālā* (hindski *-vālā*) i *yuropīy* (sanskrtni sufiks *-īya*).

Summary

THE ENGLISH ELEMENT IN THE HINDI LANGUAGE

The author deals first with the role of English in India since its introduction as the official language in 1835. It is in India both a subject of discussions concerning the question of the official language in general and a linguistic reality with both emotional and practical consequences. The article tries to show the basic types of English lexical and morphological loans in Hindi and the phonetic changes which occur on the words taken from English.